

Retorika – pot do resnice?

Aristotel: Retorika. Prevod, spremna beseda, komentar in slovar Matej Hriberšek.

Zbirka *Traditio lampadis*. Ljubljana: Šola retorika Zupančič&Zupančič, 2011 (1. izd.). 526 str.

Polonca Zupančič

Preska 4a 8211 Dobrnič
polonca.etc@gmail.com

Komaj leto po prevodu Aristotelove *Politike*, ki skupaj s Platonovo *Državo*, *Politikom* in *Zakoni* predstavlja temeljno čtivo politične filozofije, je izpod peresa istega prevajalca izšel še en prevod monumentalnega obsega in nič manj znamenite vsebine, tokrat s področja govorništva. *Retorika*, ki še danes velja za temeljni priročnik govorništva in je »eno tistih antičnih del, ki so s svojim vplivom zaznamovala razvoj retorike za stoletja« (37), je ta naziv pridobila že v antiki in ga obdržala tudi tekom srednjega veka, saj so poznejša dela s to tematiko nastajala predvsem kot komentarji k Aristotelu ali polemike z njim. Za prevod v slovenščino je zaslužen Matej Hriberšek, docent na Oddelku za klasično filologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer poučuje latinski in grški jezik, njegovi glavni področji zanimanja pa sta slovaropisje in prevajanje antičnih avtorjev: med drugim je prevedel Plutarhove *Vzporedne življenjepise*, izdal izbor Tacitovih del, izbrana poglavja iz *Naravoslovja* slavnega antičnega enciklopedista Plinija Starejšega, že omenjeno Aristotelovo *Politiko* in *Retoriko*, v kratkem pa lahko pričakujemo tudi prevod nadaljnjih knjig iz Plinijeve enciklopedije.

Strukturno je slovenska izdaja *Retorike* razdeljena na tri sklope in poleg prevoda ponuja pregled širšega konteksta, v katerega je besedilo vpeto. Prvi del zavzema obsežna spremna beseda, v kateri prevajalec najprej pregledno oriše politične razmere v Aristotelovem času, avtorjevo življenje in opus. Sledi pregled razvoja retorike od njenih začetkov na Siciliji in v matični Grčiji pa vse do konca antike, ki se zaključuje z natančnejšo analizo Aristotelovega teksta in navedbo temeljnih pojmov. Ker je celotno delo zasnovano bolj s filološkega kot filozofskega stališča, je prevajalec več poudarka namenil recepciji dela in njegovemu vplivu v retorični tradiciji, v spremni besedi pa navaja tudi temeljne rokopisne vire, izdaje in prevode. Drugi del predstavlja prevod, tretji razdelek pa je namenjen izbrani bibliografiji, slovarju pomembnejših izrazov ter imenskemu in stvarnemu kazalu.

Kot opozarja tudi sam prevajalec, bi dvojezična izdaja *Retorike* daleč preseгла načrtovani obseg, »zato so integralno izvirno besedilo nadomestili izbrani grški izrazi, besedne zveze, odlomki ali celotni stavki, ki so

zapisani ob prevodu v takšni obliki, kot so v izvirniku» (73). Gre torej za izdajo, ki je namenjena tako poljudnemu bralcu kakor strokovnjaku, ki se želi poglobiti v besedilo in preučiti prevajalske rešitve. V pomoč mu je tudi obsežen komentar v obliki opomb, kjer so navedena možna drugačna branja, sklicevanja na druga besedila, vsebinska pojasnila ali predstavitve omenjenih dogodkov in oseb.

Prevod je tekoč, berljiv in razumljiv, a je to prej zasluga prevajalca kot samega Aristotela. Besedilo se namreč uvršča med t. i. ezoterične spise, ki so bili namenjeni študijskim potrebam ozkega kroga Aristotelovih učencev in ne za objavo, zato je slog izvirnika izredno zgoščen in pogosto eliptičen, jezik pa znanstven, suhoparen ter poln miselnih preskokov in različnih referenc. Vrzeli in nedoslednosti kažejo, da je avtor besedilo večkrat popravil in spreminjal svoja stališča, ni pa jih predelal dokončno. Da bi se prevajalec izognil nejasnostim in dosegel boljše razumevanje, je pri prevajanju ubral nekakšno »srednjo pot« (73): po eni strani je prisotna težnja po natančnem prevodu, ki bi čim bolj zvesto posnemal izvire in ohranjal strukturo grških stavkov, po drugi strani pa so zaradi večje jasnosti na določenih mestih zapletene grške strukture nekoliko razvezane. Splošnejši grški izrazi so prevedeni tako, da je njihov pomen prilagojen retoričnemu besedišču in specifičnemu kontekstu, v katerem so uporabljeni, ali pa jim je dodana odnosnica, ki jih natančneje opredeljuje. Prevod *Retorike* tako predstavlja kompromis med bolj literarnimi prevodi Aristotelovih del, ki sledijo načelu prevajanja po smislu (*sensum de sensu*) in si zato dovolijo več prevajalske svobode, ter strogemu prevajanju besede za besedo (*verbum de verbo*), ki je značilno zlasti za filozofske prevode. Taka rešitev je v primeru *Retorike* verjetno tudi najbolj smiselna, saj besedilo ne vsebuje stroge filozofske spekulacije, ki je značilna za nekatera druga Aristotelova dela.

Aristotel iz Stagire (384–322 pr. Kr.), eden najmarkantnejših filozofov antične Grčije, ki je s svojim vsestranskim raziskovanjem postavil temelje večini današnjih znanstvenih področij, verjetno ne potrebuje obširne predstavitev. Kot sin dvornega zdravnika je bil deležen visoke izobrazbe, dvajset let je posvetil študiju na Akademiji, po Platonovi smrti pa se je umaknil iz Aten in nekaj časa bival na dvoru Hermija, vladarja v Atarneju v Mali Aziji, ki je postal tudi Aristotelov svak in imel precejšen vpliv na njegovo poznejšo dejavnost in politično usmeritev. Naposled se je Aristotel na povabilo makedonskega kralja odpravil v prestolnico Pello, kjer je poučeval Aleksandra Velikega in druge mladeniče plemiškega porekla. Leta 335 pr. Kr. je po vrnitvi v Atene odprl svojo šolo, imenovano Peripatos oziroma Likajon, in nadaljeval s svojo predavateljsko dejavnostjo. Po Aleksandrovi smrti leta 323 pr. Kr. so nasprotniki Makedoncev v Atenah sprožili pregon makedonskih pristašev. Zaradi poznanstva z Aleksandrom in njegovim

generalom Antipatrom je Aristotelu grozila tožba brezboštva, zato se je odločil umakniti na Evbojo, kjer je naslednje leto tudi umrl.

Tekom življenja se je Aristotel med drugim ukvarjal z raziskovanjem na področju logike, metafizike, fizike, etike, politike, biologije in govorništv. *Retorika* tako predstavlja le drobec njegovega izjemno obsežnega in tematsko raznolikega opusa, saj mu tradicija pripisuje kar 400 del, od katerih je ohranjenih komaj petina. S področja govorniške teorije je pod Aristotelovim imenom ohranjena tudi *Retorika za Aleksandra*, naslovljena na njegovega znamenitega učenca Aleksandra Velikega, in je edini v celoti ohranjeni retorični priročnik klasičnega obdobja. Do nedavnega je veljalo, da je nastal v času po Aristotelu, toda po najnovejših teorijah naj bi se oblikoval že za časa njegovega življenja, pod vplivom sofistike in neodvisno od Aristotela.

Tudi *Retorika* je zasnovana kot priročnik v treh knjigah in navkljub dejstvu, da je nastajal v več obdobjih in ni bil dokončno predelan in pregledan, o čemer pričajo vsebinske nedoslednosti med posameznimi deli, lahko vseeno izluščimo rdečo nit celotnega besedila: tako se pomikamo od teoretičnih opredelitev predmeta preučevanja – govorniške veščine, njenih nalog in ciljev (1. knjiga) prek sredstev in metod prepričevanja (drugi del 1. knjige in 2. knjiga) do posameznih delov govora in njihovi razporeditvi. Delo se tako naposled sklene z napotki, kako naj bo govor zgrajen in oblikovan, da bo čimbolj prepričljiv, navodila pa spremljajo tudi ponazoritve v podobi konkretnih primerov (3. knjiga).

Retorika – he rhetorikè tékhne – v času svojega največjega razcveta za Grke ni bila umetnost lepega govorjenja, ki je vezana na neživljenjske situacije in ji zaradi osredotočenosti na zvočne učinke govora vselej grozi, da se sprevrže v prazno govoričenje, ampak predvsem praktična veščina, še kako živa umetnost prepričevanja, ki se udejstvuje in potrjuje v vsakodnevem javnem življenju. Tak pogled na govorništv je bil tesno povezan z uvedbo demokratične politične ureditve na Siciliji in v Atenah v 5. st. pr. Kr., saj so spremenjene politične razmere sedaj dovoljevale in celo spodbujale javno izražanje mnenja. Politični in družbeni uspeh nasploh sta postala v veliki meri odvisna prav od posameznikovih govorniških sposobnosti, nič drugače pa ni bilo na področju sodstva: tudi tu se je razsodba oblikovala na podlagi tega, kako prepričljivo je posamezna stranka predstavila svoj primer. Sodni postopek je bil namreč organiziran tako, da zastopništvo ni bilo dovoljeno, ampak sta se morali stranki, udeleženi v sporu, zagovarjati sami.

To je vodilo do pojava novega literarnega žanra – govorniških besedil, ki so jih oblikovali t. i. logografi. Izraz se je sprva uporabljal kot oznaka za najstarejše zgodovinopisce ali pa morda za prozne pisatelje nasploh

(v nasprotju s pesniki), šele kasneje pa tudi v povezavi s profesionalnimi pisci sodnih govorov. Govorniška praksa je sicer obstajala že prej, a je bila vezana na ustno izvajanje, v obdobju 5. in 4. st. pr. Kr. pa so se pojavile tudi prve literarizirane predelave konkretnih sodnih govorov. Te so logografom po eni strani služile kot propagandno gradivo za privabljanje novih strank, po drugi strani pa so bile namenjene tudi branju in ne več samo nastopanju. Nove okoliščine so poleg branja omogočile tudi preučevanje in posnemanje besedil, hkrati pa je bilo več pozornosti namenjene samemu oblikovanju govorov: poudarek je prešel na natančnost pri izbiri besedišča, doslednost pri rabi besed in na stilistični vidik besedila.

Pomembno prelomnico predstavljajo sofist, široko razgledani potujoči učitelji, ki so pričeli s popularizacijo znanost in umetnosti in za posredovanje svoje modrosti pogosto zahtevali visoko plačilo. V grško misel so uvedli relativizem v vseh svojih pojavnih oblikah: »*Homo mensura*«– »*Človek je merilo*«, znamenit izrek enega prvih sofistov, Protagore iz Abdere (ok. 490–420 pr. Kr.), je postalo glavno vodilo novega gibanja, ki je izhajalo iz človeka in ga postavljalo nad naravo. Ker je postal sedaj individuum tisti, ki je postavljал kriterije za presojanje sveta in človekovega delovanja, so bile pod vprašaj postavljene tedanje mitološke predstave ter tradicionalne oblike morale in religije, namesto obče veljavnih resnic pa so v ospredje stopila posamična mnenja. Na vseh področjih človekovega udejstvovanja se je poudarjalo, da je mogoče uspeh v družbi doseči prek poznavanja uveljavljenih konvencij družbe in učinkovite uporabe tega znanja. To pa je vodilo v razumevanje sofistične dejavnosti kot spretnosti, obrti, ki bolj kot naravni dar izpostavlja vajo in sposobnost prilagajanja različnim razmeram.

Ker pa so sofist delovali v času, ko je bil pogoj za uspešno družbeno kariero uspeh v javnem življenju, ni presenetljivo, da je bilo prav govorništvo ena izmed temeljnih dejavnosti, ki so se ji posvečali. Kot govorniški teoretiki, ki so se pogosto udeleževali tudi kot praktiki in bili pri tem precej uspešni, so izpostavljali moč govornjene besede in zvočnih učinkov na poslušalce. Misel o psihagogiji, vodenju duš poslušalcev s pomočjo premišljeno zasnovanega govora in uporabi posameznih retoričnih figur, katerih cilj je vplivati na slušatelja, je pripisana Gorgiji iz Leontinov (ok. 480–ok. 380 pr. Kr.), enemu najpomembnejših sofistov in teoretiku govorništva. Ta v svojem znamenitem *Slavnem govoru Heleni* pravi, da je »govor velik vladar, ki s pomočjo drobnega in nevidnega telesa ustvarja najbolj božanska dela: lahko namreč ustavi strah in izžene bolečino in proizvede veselje in poveča usmiljenje« (*Fragmenti Predsokratikov* 109). Čeprav torej beseda sama po sebi ni nič bivajočega, lahko kljub temu vpliva na človekovo dušo in v njej vzbuja različne emocije in predstave. S tem je postal temelj in cilj retorične umetnosti vzbujanje iluzije, ki s pomočjo prepričljivih govornih

figur in pesniških sredstev tako očara poslušalca, da ta verjame, da se mu predstavlja čista resnica. Pri tem pa se je ravno resnica vse bolj umikala v ozadje, saj je postal pomembnejši kriterij učinkovitost oziroma prepričljivost: kar je bilo prepričljivo, je obveljalo za resnično in ne obratno. Takšna sofisticirana retorika si je prizadevala le še za učinek, za večje prikazovanje, ki je bilo v svoji skrajni fazi doseglo takšno stopnjo izumetničenosti, da je oblika povsem nadvladala vsebino.

Ravno odnos do resnice pa je eno izmed ključnih vprašanj, ki ga Aristotel izpostavi že takoj v začetku prve knjige, ko polemizira s tedanjimi sočasnimi pisci govorniških učbenikov. Njihovo glavno napako vidi v tem, da se »večinoma ukvarjajo z vprašanji, ki predmeta ne zadevajo, na primer, kaj morajo vsebovati uvod ali pripoved in sleherni od preostalih delov [govora], kajti v svojih delih ne obravnavajo ničesar drugega kot to, kako naj v sodniku vzbudijo neko razpoloženje, ne dajejo pa nobenih pojasnil o notranjih sredstvih prepričevanja« (1354 b 16–21). Prva knjiga je zato skoraj v celoti namenjena teoretični razpravi o nalogi in cilju govorniške veščine. V nasprotju s sofisti, ki ciljajo predvsem na učinek, poskuša Aristotel rehabilitirati retoriko kot veščino, ki ima spoznavno moč, saj je po njegovem mnenju v tesnem razmerju z resnico in predstavlja komplementarno nasprotje dialektike – ali z njegovimi besedami: »Retorika je nasprotek [*antístrophos*] dialektike« (1354 a).

Tako retorika kakor dialektika, s katero jo vzporeja, po njegovem mnenju nista vednosti, ki bi se ukvarjali s preučevanjem nekega predmeta, »ampak sta obe neki zmožnosti [*dýnameis*]« (1356 a 30). In čeprav Aristotel retoriko nekaj poglavij kasneje členi na tri zvrsti (na svetovalno, sodno in slavnostno govorništvo – o tem bomo spregovorili kmalu), poudarja, da se njene značilnosti in vez z dialektiko ne spreminjajo, pa tudi govorec je v vseh treh primerih naperjen na svoje poslušalstvo, ki ga želi s prepričljivim govorom pridobiti na svojo stran.

Prepričljivost je mogoče doseči prek sredstev prepričevanja [*pásteis*], ki jih Aristotel loči na zunanja, tj. neodvisna od govornika, in notranja. Slednja so rezultat govorniške veščine in se znova delijo na tri vrste: »prva vrsta je odvisna od značaja govornika, druga temelji na tem, da se v poslušalcu vzbudi določeno razpoloženje, tretja pa temelji na dokazovanju ali navideznem dokazovanju v samem govoru« (1356 a 2–4). S samim govorom prepričamo, »kadar na podlagi prepričljivih dejstev v posameznem primeru dokazujemo resnico ali navidezno resnico« (1356 a 20).

Prepričljivost govora je tesno prepletena s kategorijo verjetnosti, s katero Aristotel operira v *Poetiki*, v kateri pesništvo predstavi kot posnemanje resničnosti, ki zaradi svoje zmožnosti reprezentiranja sveta lahko distribuira resnico in se tako dokoplje do istega cilja, ki si ga zastavlja filozofija

– odkrivanje splošnih zakonitostih. Poezija je zato blizu filozofiji, saj obe govorita o splošnih, obče veljavnih resnicah. Pesnikova dolžnost je pripovedovati o tem, kaj bi se po zakonih verjetnosti in nujnosti utegnilo zgoditi, ne pa opisovati realnih dejstev. To je naloga zgodovinarja, kronista, ki zapisuje potek dogodkov v časovnem zaporedju, ne da bi med njimi vzpostavljaj vzročne povezave. Ti dogodki so posamični in konkretni, nebitveni, zato po navadi tudi enkratni in izjemni v dobesednem pomenu besede. Aristotel zato pravi, da »namenom pesniške umetnosti bolj ustreza to, kar je nemogoče, pa verjetno, kot to, kar je mogoče, pa neverjetno« (*Poetika*, 25 1461, 17). Podobno velja za retoriko: za učinek prepričljivosti je potrebno vsebino govora v obliki premis in sklepov oblikovati tako, da se dogodki povežejo v vzročno-posledično razmerje in tako zadostijo zakonom verjetnosti in nujnosti. Ker pa retorika vendarle izhaja iz konkretnega primera oziroma posameznega dogodka, »bodo nekatere premise sicer nujne, večina pa bo takih, ki praviloma držijo« (*Retorika* 1357 a 30) – prej kot s kategorijo nujnosti imamo na področju govorništva opraviti s kategorijo verjetnosti. Zato Aristotel vpelje t. i. entimem [*enthýmema*] – retorični silogizem in pravi: »Kakor v dialektiki obstajajo indukcija, silogizem in navidezni silogizem, tako je podobno tudi tukaj: primer je namreč indukcija, entimem je silogizem, navidezni entimem pa navidezni silogizem« (1356 a 36– 356b 4). Medtem ko torej dialektika ločuje med dejansko veljavnimi in navideznimi sklepi, je naloga retorike, da razloči med dejanskim in navidezno prepričljivim, bolj prepričljivo oziroma verjetno pa je tudi bližje resnici.

Naloga govornika je *dokazati*, da je verjetno, da se je dejanje zgodilo ali ne oziroma da neka zadeva obstaja ali ne, naloga poslušalca/sodnika je o tem *presoditi* na podlagi večje ali manjše prepričljivosti argumentov in drugih sredstev, ki se jih poslužuje, naloga retorike pa je »ugotoviti, kaj prepričljivega je na voljo v sleherni zadevi« (1355 b 10–11). Cilj retorike torej ni prepričati – to je naloga govornika –, ampak »odkriti, kaj je [res] prepričljivo in kaj je navidezno prepričljivo, tako kot je naloga dialektike odkriti [pravi] silogizem in navidezni silogizem« (1355 b 15–17). Obe večini se torej ukvarjata z zagovarjanjem oziroma spodbijanjem argumentov, le da prva to počne javno, druga pa znotraj kroga izobražencev.

Po opredelitvi retorike in predstavitvi metode prepričevanja na podlagi sklepanja Aristotel preide na obravnavo treh govorniških zvrsti: svetovalnega ali skupščinskega govorništva, ki so se ga posluževali na političnih zborovanjih, slavnostnega govorništva, kjer gre za hvalo ali grajo ob pomembnih dogodkih in praznovanjih, ter sodnega govorništva v obliki obtožbe ali zagovora na sodišču. Pri tem »ne opisuje samih govorniških zvrsti, ampak obravnava predvsem sredstva in metode prepričevanja z utemeljevanjem in dokazovanjem« (Hriberšek 39). Prva knjiga se naposled zaključi

z navedbo in opredelitvijo petih vrst zunanjih sredstev prepričevanja. To so: zakoni, priče, sporazumi, z mučenjem pridobljena priznanja in prisege. Medtem ko so navedena sredstva zunajveščinska, saj so od govornika neodvisna, pa se 2. knjiga nadaljuje z obravnavo notranjih sredstev prepričevanja – torej z dvema drugima dejavnikoma, govorcem in poslušalcem.

Dober govornik je tisti, ki obvlada vsa tri sredstva prepričevanja, »tisti, ki je zmožen izpeljave silogizma in ki je zmožen uvida v značaje, v vrline in kot tretje v čustva, in sicer kaj je sleherno od čustev, kakšno je, iz česa se porodi in kako [se kaže]« (1356 a 21–24). Precejšen del 2. knjige je zato namenjen analizi posameznih čustvenih stanj: Aristotel obravnava jezo, blagost, ljubezen, sovraštvo, strah, sram, nesramnost, uslužnost, neuslužnost, sočutje, ogorčenje, zavist in posnemovalno vnemo. Pri vsakem opisanem čustvu v obširnem opisu, pospremljenim s konkretnimi primeri, pojasni, kakšno je razpoloženje ljudi, ki kažejo neko čustvo, na koga je usmerjeno in kakšni so vzroki zanj. To analizo v nadaljevanju knjige še nadgradi z obravnavo posameznih značajskih tipov, ki jih mora govornik poznati in jih pri oblikovanju govora upoštevati.

V drugem delu 2. knjige se Aristotel ukvarja s splošnimi toposi [*tópoi*], tj. argumentacijskimi vzorci oziroma modeli retoričnega utemeljevanja, ki so skupni vsem trem vrstam govorništva. Pri tem se vrne tudi k razliki med resničnimi in navideznimi entimemi, o katerih je razpravljal že v 1. knjigi *Retorike*, le da v 1. knjigi o njih razpravlja s teoretičnega vidika, v 2. pa je poudarek na analizi toposov in njihovi konkretizaciji: v besedilu namreč kar mrgoli književnih citatov, različnih zgodovinskih primerov in zgodb iz literature, ki jih Aristotel navaja kot konkretno ponazoritev posameznih toposov.

Govorniška večšina tako niha med teoretično in praktično vednostjo, prav tako upravičeno pa jo lahko uvrstimo tudi med proizvodjalne umetnosti, saj je njen izdelek (učinkovit) govor, ki poleg teoretičnega obvladovanja znanja zahteva vsakokratno udejstvovanje in nenehno mojstritev. Čeprav je Aristotel v prvi knjigi zanikal, da bi tehnična spretnost spadala k retorični veščini, je temu namenjena celotna 3. knjiga *Retorike*, v kateri Aristotel obravnava slog [*léxis*] in razporeditev snovi [*táxis*]. V tem delu je poudarek predvsem na konkretnih napotkih za oblikovanje učinkovitega govora. Toda še pred tem se posveti samemu nastopu, podajanju govora, ki je prav tako sestavni del retorične veščine: tu Aristotel razpravlja, kako izraziti različna čustva z uporabo glasu – z jakostjo, višino intonacije ter ritmom. V drugem poglavju se usmeri k jezikovnemu izrazu, ki mora poleg ustreznega besedišča upoštevati še odlike dobrega sloga. To so jasnost, okrašenost, primernost, razumljivost, predvsem pa neizumetničenost in naravnost: pisci govorov tako »ne smejo dajati vtisa, da je nji-

hov način izražanja umeten, ampak vtis, da je naraven – naravni način izražanja namreč deluje prepričljivo, umetni pa prav nasprotno, kajti ljudje do njega čutijo odpor» (1404 b 18–20). To je bilo povezano z dejstvom, da se je kljub splošnemu odporu do pisanja govorov za plačilo od govornika pričakovalo, da bo nastopil kar se da pristno in tako vzbudil občutek spontanosti. Poslušalci so po eni strani pričakovali izpiljen govor, po drugi strani pa niso bili naklonjeni branju govora in očitno narejenemu nastopu, zato je bila ena izmed nalog logografa tudi, da prek izbire besedišča in oblikovanja govora ustvari vtis naravnosti.

Drugi del tretje knjige je posvečen tehnični sestavi govora: Aristotel se ostro odmakne od zahteve predhodnikov po členitvi govora na čim več elementov in trdi, da povsem zadostujeta dva: »prvi del je predložitev zadeve, drugi pa prepričevanje« (1413 a 36). Pri tem Aristotel ta dva dela še nadalje razčleni na posamezne komponente (uvod, obdolžitev in obramba, pripoved, prepričevanje, izpraševanje, sklep), jih opiše in ponazori s konkretnimi primeri.

Toda čeprav je Aristotel retorično večino obdelal tako s teoretičnega, s praktičnega in tehničnega vidika, je njegov ključni prispevek vendarle analitičen: na podlagi analize številnih konkretnih primerov je namreč »ugotovil, katera so osnovna sredstva in metode prepričevanja, nato pa je po posameznih segmentih preučil, kako lahko govornik pri vsakem poljubnem predmetu govora poišče prepričljivostni potencial in ga uporabi« (Hriberšek 49). Kategorija prepričljivosti še vedno ostaja osrednji pojem govorniške veščine, saj je tisto, kar je verjetno, zaradi svoje verjetnosti tudi resnično.

Kljub temu se Aristotel ne vrača k sofističnim sklepom, ampak se od njih odmika v vsaj dveh pomembnih točkah: prvič, Aristotel ohranja kategorijo resnice in trdi, da se ji lahko tudi na področju retorike približamo prek bolj verjetnega in prepričljivega, medtem ko sofisti *a priori* zanikajo obstoj nečesa takega, kot je objektivnost. Zanje obstajajo le mnenja, ki se glede na svojo moč prepričljivosti menjavajo na mestu resnice, vsa pa so glede na svojo subjektivno naravo med seboj v enakovrednem položaju. Drugič, če ni nič resnično, potem tudi etika izgubi na svojem pomenu in nujno postane podložna relativizmu kakor že pojem resnice. Aristotel temu nasprotuje, ko pravi, da je odločilno ravno dejstvo, da lahko govorimo o pravični oziroma krivični uporabi retorike, kar pomeni, da vendarle obstaja kriterij za presojanje med dobrim in moralno izprijenim človekom – o njem presojamo glede na namero, zaradi katere se posameznik retorike sploh poslužuje.

Kot že rečeno, se pomanjkljivost tedanjih govorniških priročnikov po Aristotelu kaže v tem, da pretirano poudarjajo demagoško vplivanje na čustva poslušalcev, premalo pozornosti pa namenijo nastopu, kjer prevlada etična komponenta, saj se poskuša govornik prikazati kot verodostojna

in moralna oseba. Taki priročniki premalo upoštevajo tudi sam predmet govora – torej argumente, ki spadajo na področje dialektike. Čeprav so tudi emocije del večšine, saj dober govornik pozna vzroke zanje in jih je sposoben vzbuditi, obstaja ravno na tem mestu največja nevarnost, da bi se retorika prelevila v poigravanje s čustvi s pomočjo sofističnega sprevrčanja besed: govorništva se namreč poslužujejo tako dobri kot moralno pokvarjeni ljudje in ga uporabljajo v dobre ali slabe namene. Upoštevanje resnice in etičnih meril je torej odločitev govornika in ne stvar govorniške večšine, ki je sama po sebi nevtralna. Toda zaradi tesne prepletenosti s kategorijo resnice in s tem povezane etične drža govorca se izkaže, »da je retorika nekakšen odrastek dialektike in etike, ki ga upravičeno imenujemo politika« (1356 a 25–26).

Kar je morda bistven doprinos Aristotelove *Retorike*, je ravno teza, da vsaka večšina poleg praktičnega udejstvovanja zahteva in potrebuje tudi teoretično podlago in refleksijo lastne dejavnosti. Tehnična spretnost ne zadostuje; da bi bili zmožni potenciala retorike realizirati v najvišji možni meri, je potreben globlji uvid v to, kaj ta večšina sploh je, kakšni so njeni cilji in metode, ki do teh ciljev vodijo. Besedilo je zato odlična iztočnica za premislek o odnosu med besedo in resnico: ali res v današnjem času, v katerem je bolj kot kdajkoli prej prisoten relativizem vrednot in odsotnost Resnice, nekaj šteje le sposobnost prepričevanja? Je res odločilno to, kar je (na videz) bolj prepričljivo? Ali pa je morda ravno zato, ker se zavedamo moči besede, etična drža govorca še toliko bolj pomembna?

LITERATURA

- Antika: leksion*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.
Aristotel. *Poetika*. Prev. Matej Hriberšek. Ljubljana: Študentska založba, 2005.
Fragments predsokratikov. Prev. Dašo Benko [et al.]. Ljubljana: Študentska založba, 2012.
Kennedy, George Alexander. *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, 2001.
Lisija, Izokrat, Demosten, Ciceron, Evmenij: antologija antičnega govorništva. Prev. Matjaž Babič [et al.]. Ljubljana: Študentska založba, 2001.

Junij 2013